

J.F. Vogelaar

Over het belang van vertalingen

Nationale literatuur zonder internationale context blijft
provinciaal

Jacq Firmin Vogelaar (1944-2013; pseudoniem van F.W.M. Broers) was dichter, schrijver, essayist, literatuurcriticus en vertaler. Na studies Nederlands en filosofie was hij aanvankelijk werkzaam als docent aan het Instituut voor Neerlandistiek van de UvA. Hij recenseerde voor Het Parool en de Volkskrant, zette zich in voor het politiek-cultureel tijdschrift Te elfder ure en was ruim veertig jaar redacteur van Raster en literatuurcriticus bij De Groene Amsterdammer. Hij debuteerde als dichter in 1965 met Parterre, en van glas en publiceerde in 1997 zijn dichtbundel Klaaglied om K en in 1998 Inktvraat. Hij ontving tal van prijzen, zoals de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs (1970) voor zijn verhalenbundel Het heeft geen naam en de F. Bordewijk-prijs (1992) voor zijn roman De dood als meisje van acht. Ook ontving hij de Frans Erensprijs (1995), de Pierre Bayle-prijs (1999) en – voor zijn gehele oeuvre – de Constantijn Huygensprijs (2006). Behalve schrijver en criticus was hij een veelzijdig vertaler uit het Frans, Duits en Engels. In de jaren zeventig was hij nauw betrokken bij vertaalprojecten van Uitgeverij SUN, o.a. van kritisch werk van Benjamin en Adorno. Voor Raster vertaalde hij vele teksten uit de wereldliteratuur. Na 2000 legde hij zich als vertaler toe op het oeuvre van de Duitse schrijver Daniel Kehlmann en rondom de publicatie van zijn essaybundel Over Kampliteratuur in 2006 vertaalde hij verschillende geschriften op dit terrein, zoals Een wereld apart: vroege verhalen uit de Sovjetkampen van Gustav Herling. ‘Over het belang van vertalingen’ verscheen eerder in Het literair klimaat 1970-1985, red. Tom van Deel, Nicolaas Matsier, Cyrille Offermans, De Bezige Bij 1986. VertaalVerhaal dankt Johanneke van Slooten voor haar medewerking en de mogelijkheid dit stuk hier te publiceren.

Over het belang van vertalingen

Nationale literatuur zonder internationale context blijft provinciaal

Een tijdlang heeft het er in de jaren zestig naar uitgezien dat Nederlandse uitgeverijen de deuren wijd openzetten voor buitenlandse literatuur. Ik weet niet of deze belangstelling rechtstreeks verband hield met de betrekkelijke windstilte die er toentertijd in de Nederlandse literatuur heerste, in elk geval werden er in korte tijd meer interessante buitenlandse auteurs vertaald dan ooit tevoren. Symbolisch voor die openheid was ‘Literair Paspoort’, een initiatief van De Bezige Bij en Meulenhoff die in 1967 samen een reeks vertaalde literatuur opzetten met de uitdrukkelijke bedoeling een eind te maken aan concurrentie en ongecoördineerd beleid op dit gebied. De opzet van de boekenreeks lag in het verlengde van het tijdschrift *Randstad* waarvan tussen 1961 en 1966 twaalf afleveringen in boekvorm verschenen, en in 1969 nog een door Hugo Claus geredigeerd nummer 13. Ook al had *Randstad* nauwelijks een concept (maar misschien was de gemêleerdheid van de inhoud een teken van literaire openheid en tolerantie in die tijd), voor een nieuwsgierige lezer viel er menige nieuwe naam in te ontdekken (om enig idee te geven: Arrabal, Cioran, Butor, Becker, Pinget, Paz, Genet, Michaux, Borges, Enzensberger, Burroughs, Jean Paul, Ollier, Klossowski, Ferlinghetti, Panizza – als ik deze namen nu opsom klinkt het bijna als een verlanglijstje).

In 1970 hield de Literair Paspoort-reeks alweer op te bestaan. Op inhoudelijke samenwerking van uitgeverijen rust geen zegen. Ook de reeks ‘Permanente Kritiek’, door drie uitgeverijen eind jaren zestig opgezet toen er opeens een grote belangstelling voor sociaalkritische en politieke teksten leek te ontstaan, is nauwelijks van de grond gekomen daar de betreffende uitgeverijen meer oog leken te hebben voor hun eigen gezicht dan voor de noodzaak om op dat gebied eerst eens het nodige in te halen. In de reeks verschenen vertalingen van Lévi-Strauss, Marcuse, Barthes, Reimut Reiche. De ‘Kritische Bibliotheek’, een aftakking ervan, heeft het langer volgehouden.

De schitterende ‘Meulenhoff-reeks’, waarin vanaf 1969 nog geprobeerd werd moeilijker literatuur te brengen, voorzien van uitgebreide informatie in elk boek, en waarin namen te vinden zijn als Zamjatin, Cortázar, Apollinaire, Breton, Flann O’Brien, Kunert, Jarry, Baudelaire, Michaux, Bioy Casares, begon na een aanvankelijk verrassend groot succes al na twee jaar te stagneren¹, een van de vele kwalijke tekens dat de belangstelling voor literatuur in het algemeen, en die voor vertalingen in het bijzonder, zienderogen aan het afnemen was.²

Pas rond 1976 is daarin een gunstige wending gekomen. Sindsdien is er veel vertaald, veel meer dan in de jaren zestig – maar als er één belangrijk verschil is aan te wijzen dan wel dit: van een breed georiënteerde belangstelling is nauwelijks meer sprake, de echte nieuwsgierigheid bij het publiek is verminderd en misschien tegelijk

daarmee ook het risico voor de uitgeverij (al is de verhouding tussen vraag en aanbod op dit vlak moeilijk exact te bepalen).

Over die recente periode wil ik het hier hebben. Ik besef dat het nogal aanmatigend is, over een zo diffuus onderwerp als ‘vertaalpolitiek’ beweringen te willen doen, temeer daar er vrijwel geen onderzoek bestaat. Hooguit zijn er wat algemene cijfers beschikbaar.³ Het volgende is daarom in hoge mate speculatief en subjectief – ik zeg dit niet ter verontschuldiging maar ter relativering, ik ben me ervan bewust dat iemand met een anders gerichte literaire interesse allicht tot andere gevolgtrekkingen zou komen.

I

Doordat ik sinds 1976 maandelijks in *De Groene Amsterdammer* pas verschenen titels signaleer, heb ik in die negen jaar nogal wat vertaalde boeken onder ogen gehad. Enkele bevindingen wil ik hier weergeven.

In de jaren 1980-1982 blijkt zich inderdaad een enorme toename van het aantal literaire vertalingen te hebben voorgedaan. Dit komt overeen met cijfers van de Stichting Speurwerk betreffende het Boek die voor 1975 een verhouding tussen vertaald proza (inclusief herdrukken) en Nederlands proza laten zien van 956— 609 en voor 1982 een verhouding van 1269—766.

Binnen dat geheel is er de laatste jaren bovendien een verschuiving opgetreden in de percentages aan vertalingen uit verschillende taalgebieden. Zo is het aandeel van vertalingen uit de Angelsaksische literatuur gestegen tot 75%, Spaans is verdubbeld (dank zij de hausse in Zuid-Amerikaanse literatuur), Frans is gehalveerd en ook Duits is, in iets mindere mate, merkbaar teruggelopen. Het is trouwens lastig om uit cijfers steekhoudende conclusies te trekken, want cijfermatig zou deze tendens minder sterk kunnen lijken nu één uitgeverij, Manteau-België en Manteau-Elsevier, respectievelijk voor Franse (Waalse) en Duitse literatuur opeens grootscheepse plannen aan het ontwikkelen is – dat zou de scheve verhoudingen getalsmatig weer enigszins recht kunnen trekken. Daarbij moeten Frans en Duits het voor een aanzienlijk deel hebben van vertalingen (en heruitgaven) van oudere en minder oude klassieken.

Er mag dan veel worden vertaald, de vraag is: wat er wordt uitgekozen? De Amerikaanse literatuur levert weliswaar de meeste vertalingen op, maar naar verhouding ook de minst interessante boeken. Veel middelmaat, veel modieuze troep, veel bekende schrijvers van wie het nieuwe boek (soms ongezien) wordt aangekocht in de hoop de Amerikaanse groothandel nog eens dunnetjes te kunnen overdoen. Voor geen taalgebied worden zo weinig pogingen gedaan om niet-gerenommeerde auteurs te brengen, tenzij ze door hun onderwerp of een schandaal spectaculair genoeg zijn. Alleen In de Knipscheer en Agathon hebben regelmatig minder-bekende auteurs ingebracht. Wanneer je de studie van Tony Tanner over de Amerikaanse roman erbij neemt, *City of Words*, blijkt maar een fractie van de namen die daarin

behandeld worden vertaald; ze zijn op de vingers van twee handen te tellen: Saul Bellow, Bernard Malamud, John Cheever, John Updike, Truman Capote, Gore Vidal, Philip Roth, Kurt Vonnegut, William Kotzwinkle, E.L. Doctorow – waarmee de auteurs genoemd zijn van wie meer dan één titel vertaald is, bijna stuk voor stuk bestsellers. Daarnaast zijn er nog wat auteurs van wie het bij één vertaald boek is gebleven: Donald Barthelme, Tom Robbins, John Hawkes, John Gardner, Walter Abish, Thomas Pynchon. Maar van John Barth, Ronald Sukenick, Gilbert Sorrentino, Robert Coover, William Gass, Ken Kesey, Ralph Ellison, William Gaddis is niets vertaald. Typerend mag heten dat de bundel *Moderne Amerikaanse verhalen* die door Frans Kellendonk en Carol Limonard werd samengesteld, een keuze die niet direct door voorliefde voor experimentele literatuur is ingegeven, verhalen van twaalf auteurs bevat, bijna allemaal bekende namen, maar dat nog niet eens de helft ooit in boekvorm in Nederland is vertaald. En in ander opzicht typerend is de commerciële bloemlezing die Jan Donkers voor de Bruna-boekwinkels maakte en die bijna uitsluitend werk van bekende auteurs bevat, onder wie maar weinige die geen conventioneel werk schrijven. Die eenzijdige keuze wordt bevestigd door de recensies – zo bespreekt Aad Nuis, wanneer hij ter afwisseling van de Nederlandse literatuur eens iets van eigen gading uit het buitenland aanprijst, steevast boeken van Philip Roth of John Updike of Joseph Heller of Gore Vidal, voorwaar een avontuurlijke smaak.

Zonder te willen zeggen dat er een verband met het voorafgaande bestaat, al zou Jack Lang anders oordelen, is het in elk geval merkwaardig dat uitgerekend op dit moment de klad is gekomen in het vertalen uit de Franse literatuur. Nu het Frans uit het onderwijs verdwijnt, zou je mogen verwachten dat daardoor de noodzaak om juist meer vertalingen uit die taal uit te geven des te dringender gevoeld wordt – het tegendeel is het geval. Hetzelfde mechanisme moet, maar dan omgekeerd, in het spel zijn bij de toename van vertaalde Angelsaksische literatuur, een ontwikkeling die al even opmerkelijk is gezien het feit dat Engels, naar men beweert, voor veel Nederlanders een tweede taal geworden zou zijn.

Voor het Frans komt er nog dit bij, dat de titels die wel in het Nederlands verschijnen al sinds jaar en dag een nauwelijks representatieve keuze vormen. Wie aan de hand van vertalingen de Franse literatuur wil volgen komt er bekaaid af. Het is net zoiets als wanneer een buitenlander voor een overzicht van de Nederlandse literatuur niets anders dan Toon Kortooms, Jan Wolkers, Maarten 't Hart, Mensje van Keulen, Anja Meulenbelt en Tessa de Loo krijgt voorgeschoteld (wat zeg ik, dat krijgt hij ook, de namen mogen verschillen maar wat de Stichting voor Vertalingen pleegt te exporteren is niet veel beter). Naast klassieke auteurs als Stendhal, Flaubert, Proust of inmiddels gecanoniseerde auteurs als Céline, Yourcenar, Beauvoir, wordt er hoofdzakelijk werk vertaald dat voor hetzelfde geld (en vaak minder) ook al in de Nederlandse literatuur te vinden is. Afgezien van enkele gunstige uitzonderingen (Conrad Detrez bij voorbeeld, of Maurice Roche) wordt voor de Franse literatuur bijna alleen geprobeerd de verkoopsuccessen op de Nederlandse markt over te doen. Pikant in dit verband is dat De Arbeiderspers rond 1980 herhaaldelijk geprobeerd

heeft met dubieuze uitgaven een slag te slaan, inspelend op de mode van vrouwenboeken en honger naar herkenningsliteratuur (in aansluiting trouwens op haar fonds van Nederlandse auteurs). Na het (op zich zeker niet slechte) boek van Marie-Françoise Hans en Gilles Lapouge over *Vrouwen, pornografie & erotiek* verschenen er vertalingen van Raphaële Billetdoux, Sylvia Bourdon, Patrick Modiano, Ajar, Mara (*Dagboek van een onderworpen vrouw*), Pascal Lainé, Jeanne Bourin, Régine Deforges (en vermoedelijk past in deze reeks ook *Fragments d'un discours amoureux* dat voor de gelegenheid werd omgedoopt in *De taal der verliefden*).⁴

Voor de Duitse literatuur geldt vrijwel hetzelfde. Het aantal titels neemt zienderogen af en wat er wel vertaald wordt is maar een heel zwakke afspiegeling van de literaire productie van de laatste twintig jaar. Van Günter Grass, Böll en Handke mag dan alles vertaald zijn, van Uwe Johnson en Peter Weiss zijn lang geleden alleen enkele vroege werken vertaald maar hun hoofdwerk is tot nog toe onvertaald gebleven. En dan wil ik het nog niet hebben over de vooroorlogse Duitse literatuur die in Nederland slechts sporadisch weerklank heeft gevonden. Van enkele hedendaagse auteurs is wel iets vertaald maar veel te weinig: Martin Walser, Günter Kunert, Hans Magnus Enzensberger, Christa Wolf, Paul Celan, Friedrich Dürrenmatt (heel vreemd, daar toch zijn landgenoot Max Frisch wel bijna helemaal vertaald is; het zoveelste voorbeeld van willekeur). En daarnaast is er nog een hele rits niet minder belangrijke auteurs te noemen van wie nooit iets vertaald is (om enkele namen te noemen: Wolfgang Koeppen, Arno Schmidt, Alexander Kluge, Jürgen Becker, Helmut Heissenbüttel, Günther Eich, Ingomar von Kieseritzky, Friederike Mayröcker). Dankzij vertalers die zich daarvoor persoonlijk hebben ingezet zijn enkele interessante Oostenrijkse auteurs vertaald als Peter Rosei, Helmut Eisendle en dan nu (veel te laat) Ingeborg Bachmann. Maar de grote werken van Robert Musil en Hermann Broch zijn er nog steeds niet (al worden ze nu wel aangekondigd).

Men hoeft geen kenner van de Italiaanse, Spaanse en Scandinavische literatuur te zijn, om me gemakshalve tot West-Europa te beperken, om vast te stellen dat de vertalingen uit die gebieden slechts met mondjesmaat binnensijpelen. En als er dan een Italiaanse Bibliotheek wordt gestart die een inhaalprogramma belooft, gaat de uitgever op de fles en niemand die het overneemt. Want met Eco is de Italiaanse literatuur nog niet vertegenwoordigd – Calvino leek even aan te slaan, Pavese krijgt een tweede kans, Pirandello heeft niet doorgezet, voor Alberto Savinio lijkt het bij één verhalenbundel te blijven, van Gadda is ooit één vertaling verschenen (het schitterende *De ervaring van het verdriet*), sindsdien is in Nederland niets meer van hem vernomen, Porta is nauwelijks waargenomen, en zo kan ik doorgaan, en dan heb ik het nog niet over de auteurs die niet eens een kans hebben gekregen.

Het gaat mij hier alleen om enkele algemene constatering, ik ga dus niet proberen volledige opsommingen van wel en niet vertaalde titels te geven. Toch is er naast deze overwegend negatieve gegevens een positieve ontwikkeling te signaleren: veel meer dan vroeger worden er interessante auteurs geïntroduceerd uit minder toegankelijke taalgebieden. Zeker is de gestaag doorproducerende Derde Spreker Reeks van belang, maar niet in de eerste plaats om literaire redenen. Belangrijker,

literair gesproken, is de inbreng van vertalers en auteurs-vertalers die niet zomaar stukwerk afleveren maar zelf initiatieven ontplooiën om het werk van een auteur optimaal te introduceren. Het is vaak meer aan hun initiatief te danken dan aan dat van uitgevers dat de lezer kennis heeft kunnen maken met dichters en schrijvers die anders, vanwege de taalbarrière, onbekend hadden moeten blijven. Ik denk hierbij aan bijvoorbeeld August Willemsen die pionierswerk verrichtte voor Pessoa, Andrade en Machado de Assis, Marko Fondse voor Majakowski en Chodasevitsj, H.C. ten Berge voor Indianen- en Eskimomythen en voor auteurs als White en Tarn, J. Bernlef voor Gustafsson en Tranströmer, Erika Dedinszky voor Hongaarse literatuur, Peter Nijmeijer, Huub Beurskens en Jan Mysjkin voor allerlei dichters, en aan tijdschriften als *De Tweede Ronde*, *Raster* en *De Wolfsmond*. Maar er moet worden bij gezegd dat het meestal marginale activiteiten betreft die doorgaans ook alleen maar in de marge, bij kleine uitgeverijen, een kans krijgen. En niet toevallig gaat het meestal om poëzie en zijn de vertalers die het initiatief nemen vaak zelf dichters. In elk geval is opmerkelijk dat sinds ongeveer 1980 het aantal poëzievertalingen drastisch is toegenomen.

Dat schrijvers zelf vertalen – uit eigen beweging, niet in opdracht – komt waarschijnlijk voort uit de behoefte om het eigen taalterritorium en instrumentarium uit te breiden. Een schrijver bouwt immers een eigen taalwereld op binnen de literatuur en de taal waarin hij schrijft. Uiteraard gebeurt dit het uitdrukkelijkst door auteurs die zich sterk het taalaspect van het schrijven bewust zijn en uit zijn op een eigen, beweeglijke en veelzijdige speelruimte in de literatuur – onder meer door aansluiting te zoeken bij literaire ontwikkelingen elders. Vertalen is dan een vitale verbinding tussen lezen en schrijven. Literair werk uit een andere taal in het Nederlands binnenhalen heeft dan twee kanten: voor de vertalende schrijver – ik spits het even toe op die aparte categorie vertalers – het scheppen van een bredere context voor eigen werk, een (be)oefenen ook van taalvormen die hem deels vertrouwd voorkomen (anders zou hij er geen affiniteit mee hebben), deels als vreemd toegeëigend moeten worden. Anderzijds betekent het voor het vertaalde werk, in principe althans, een uitbreiding van leesmogelijkheden. In het gunstigste geval is hier sprake van enten – ook al gebeurt dat meestal alleen van Nederlandse kant – waardoor in de eigen literatuur nieuwe mogelijkheden tot ontwikkeling kunnen komen. Maar nogmaals, deze entingen spelen zich helaas slechts af op kleine schaal; niettemin lijkt me deze contrabande belangrijk als (misschien alleen symbolische) compensatie voor de wagonladingen ongesorteerd leesvoer.

II

Ik wees er al op dat er in de jaren zestig een vrij grote bereidheid bestond om kennis te nemen van literaire verschijnselen in het buitenland. In de andere kunsten was het al niet anders, er gold nauwelijks een hiërarchie van vormen en werkmethoden, althans geen dwingende, er kon van alles worden geprobeerd zonder meteen

geclassificeerd te worden. Al met al geloof ik dat de experimenten in die dagen misschien eerder een naspel van de vooroorlogse avant-garde zijn geweest dan dat ze werkelijk nieuwe wegen hebben gebaad; het nieuwe is wellicht geweest dat er definitief een einde is gemaakt aan het begrip avant-garde. De bevrijdingsroes in de kunst is trouwens, niet anders dan daarna de sociale bewegingen, vrij snel rigoureus gesmoord. Het experiment is, voor zover het op alle gebieden inmiddels al niet een verdacht begrip is geworden, naar de marge verschoven, en dat is misschien niet eens de slechtste plaats om rustig verder te werken en door te gaan op de vele nieuwe mogelijkheden die er in deze eeuw zijn aangeboord – zolang die speelruimte tenminste nog open blijft. Een parallel met deze ontwikkeling (of liever: verschuiving) zie ik in de veranderde belangstelling voor internationale literatuur – nieuwsgierigheid is een schaars artikel geworden dat nog alleen in de periferie van de smaakmakende gemeente gewild is. Ik wees al op de (schrijvers-)vertalers die op eigen initiatief minder populaire teksten in het Nederlands overbrengen.

Het afbreken van de draad die in de jaren zestig begonnen is, laat nog iets anders zien dan alleen een verbroken continuïteit: iets dat kenmerkend is voor nagenoeg het hele uitgeversbeleid in Nederland en als zodanig misschien een licht werpt op de kwaliteit van de literaire belangstelling hier te lande. Men lijkt minder geïnteresseerd in auteurs dan in namen, minder in werken dan in titels, minder in literatuur dan in gespreksonderwerpen. Geen wonder dat de keuze van vertalingen meer een kwestie van toeval is, zij het een toeval geleid door de literaire conjunctuur, dan het resultaat van overweging en afweging op literaire gronden. Ik zal een paar voorbeelden noemen.

Van Jean-Marie le Clézio werd in 1964 diens eerste roman vertaald, het fascinerende *Het proces-verbaal*. Afgezien van een verhaal in *Randstad* is er nooit meer één regel van hem vertaald, terwijl hij langs alle stromingen en modes heen een lange reeks van hoogst eigenzinnige en fijnzinnige werken heeft geschreven. De vertaling van *Het proces-verbaal* moet dus puur toeval geweest zijn, wat mij betreft een gelukstreffer, maar het feit dat het daarna met Le Clézio in Nederland was afgelopen wettigt het vermoeden dat er ook aan die ene vertaling geen echte belangstelling ten grondslag heeft gelegen. Le Clézio had een prijs gekregen, wellicht is dat het voornaamste motief geweest.

Hetzelfde lot heeft Claude Simon ondergaan. In 1965 verscheen *Le Palace* in het Nederlands. Waarom dat boek, terwijl er toch ook al de grootse oorlogsroman *La Route des Flandres* was. Ook in dit geval had de Nederlandse uitgever een simpele reden: *Le Palace* had de Prix Formentor gekregen – een prijs die door een zevental Europese uitgeverijen (waaronder Meulenhoff) was ingesteld met de afspraak dat het bekroonde boek door alle betrokken uitgeverijen vertaald en uitgegeven zou worden. Daarbij is het voor Simon gebleven. Aan die prijs heeft ook Gisela Elsner de vertaling van *De reuzendwergen* te danken gehad, het enige werk dat ooit van haar vertaald is.

En zo zijn er legio voorbeelden. Emilio Gadda heeft het met één (niet bijster goede) vertaling moeten stellen: *De ervaring van het verdriet*. Van Hermann Broch werd een bundel verhalen en het middendeel van de trilogie *Die Schlafwandler* (Esch

of de anarchie) uitgebracht. Van Musil *De jonge Törless*. Van Michel Butor alleen *La Modification (Retour Rome)*. Stuk voor stuk heeft men deze auteurs laten vallen, anders kan ik het niet noemen. Het is waarschijnlijk typerend voor een cultuur die aan permanent geheugenverlies lijdt, of aan trouweloosheid, om een ander woord te gebruiken. Ik herinner nog even aan de schrijvers die in *Randstad* aan het Nederlands publiek werden voorgesteld; de meesten lijken door de literaire vreemdelingenpolitie teruggestuurd, het zal wel door de boekhouders gebeurd zijn. Men probeert het met één titel, slaat die niet meteen aan dan wordt de schrijver in kwestie weer afgevoerd, in veel gevallen voorgoed. Terwijl toch iedereen zou kunnen weten dat geen enkel boek het op z'n eentje, louter op eigen kracht, kan redden, juist niet in een ander taalgebied waar het zonder context een vreemde eend in de bijt blijft. Dat bewijzen de eveneens in de jaren zestig uitgegeven boeken van Márquez en Llosa (bij Meulenhoff) of van Rulfo, Kawabata, Goytisolo, Pinget (bij De Tijdstroom die rond 1960 een curieuze serie romans en novellen uitgaf 'dwars door de moderne wereldliteratuur'). Pas toen er aandacht ontstond voor de hele Zuid-Amerikaanse literatuur werden ook de vroeger vertaalde en verdwaalde boeken gelezen. En het is dank zij de consequentheid waarmee Meulenhoff een hele Zuid-Amerika-bibliotheek heeft ingericht, dat anders onvermijdelijk verloren gegane afzonderlijke titels wel een publiek kregen.

Het is beslist niet mijn bedoeling naast de fondslijsten van wel vertaalde literatuur een absentielijst op te stellen; al gauw wordt dat een opbieden in smaak en belezenheid. Evenmin eis ik van uitgevers de volledigheid van een complete bibliotheek van de wereldliteratuur – niettemin kan de door Meulenhoff gevolgde weg voorbeeldig genoemd worden, op die manier wordt ook in verschillende andere landen wel systematisch literatuur uit diverse taalgebieden in series uitgebracht. Mij gaat het erom, of er in de willekeurigheid een patroon te ontdekken valt. Over het algemeen zie ik er maar één, dat van opportunisme, soms aangevuld met hobbyïsme...

Daarvan dan toch maar een paar voorbeelden.

In 1982 verscheen, drieënveertig jaar na publicatie van het oorspronkelijk, een vertaling van *L'age d'homme* van Michel Leiris, onder een titel die niet helemaal misplaatst was maar wel een ander accent aan de inhoud gaf: *Arena* is een begrip dat aansluit bij een nawoord van Leiris uit 1945 ('Over de literatuur beschouwd als een stierengevecht'). Maar de oorspronkelijke Franse titel krijgt een vèrstrekkende betekenis door de vier autobiografische boeken die tussen 1948 en 1976 zouden volgen en het vruchtbare resultaat zijn geweest van de 'mislukking' van 1939. Was *L'age d'homme* nog therapeutisch van opzet als poging tot nietsontziende eerlijkheid waarbij Leiris literaire kunstgrepen wilde vermijden, de cyclus die erop volgde was puur literair: voortaan zou zijn leven zich op papier afspelen en zou hij zijn leven niet meer (van zich) afschrijven maar schrijven. *L'age d'homme* en de cyclus van vier romans horen dus onverbrekkelijk bij elkaar en als het er dan naar uitziet dat Leiris voorlopig met dit ene boek in het Nederlands is afgedaan (lang geleden is nog eens zijn kleine etnografische studie vertaald die onopgemerkt is gebleven), vind ik dat een

schromelijk verzuim van de uitgever, ongeacht welk economisch motief daarvoor kan worden aangevoerd.

Met Walter Benjamin is al net zoiets gebeurd. Nadat anderen het voorwerk hadden gedaan (met vertalingen die door de Sun werden uitgegeven), sleepte De Arbeiderspers de rechten van Benjamin in de wacht, gaf weliswaar zijn Baudelaire-studie uit, maar beperkte zich verder tot de meer autobiografische werken. Hoe belangrijk die ook zijn, aan het werk in z'n geheel is geen recht gedaan en het ziet er nu naar uit dat van de literaire essays helemaal niets vertaald wordt. Weer een auteur afgevoerd, niemand die zich eraan stoort, voor de een immers een ander.

Een ander geval: Thomas Bernhard. Pas nadat zijn toneelwerk succes had, kwam er in 1977 een eerste vertaling van Bernhard uit. Hoewel er van hem sinds 1963 een stroom van romans en verhalen was verschenen, werd van hem als eerste het autobiografische deel *De oorzaak* vertaald. Daarmee werd een vertekend beeld van de auteur gegeven: in het oeuvre van Bernhard was *De oorzaak* een voortzetting van al het vorige werk, een verdere radicalisering van zijn onthullingsdrang. Door deze vertaling als eerste proza van hem te brengen werd de indruk gewekt dat men met een autobiografisch schrijver te maken had, ofschoon Bernhard het altijd heeft moeten hebben van zijn satanisch spel met de realisme-illusie. Sindsdien zijn er nog enkele boeken van hem vertaald, waaronder gelukkig *De kalkfabriek* en *De stemmenimitator*, maar ook in zijn geval ziet het er naar uit dat de belangrijkste werken (*Korrektur*, *Verstörung*, *Amras*, *Ungenach*) onvertaald blijven.

Wanneer dit toevallig drie voorbeelden zijn van auteurs die door een en dezelfde uitgever zijn uitgegeven, wil dat niet zeggen dat het uitzonderingen zijn; het uitbrengen van titels met veronachtzaming van het hele werk van de betreffende auteur is eerder regel. Het gebeurt wel dat het hele werk van een auteur vertaald wordt, maar dan is het weer de vraag of auteurs als Modiano, Handke, Lessing, Weldon het wel waard zijn. Bovengenoemde voorbeelden zijn volgens mij illustratief voor een algeheel vertaalbeleid dat voornamelijk uit een te hooi en te gras, afhankelijk van persoonlijke hobby's en smaak, maar vooral van marktgerichtheid, plunderen van de buitenlandse literatuur bestaat.

Er wordt wel eens beweerd dat Nederland wat de hoeveelheid buitenlandse titels betreft boven z'n stand leeft; hetzelfde wordt trouwens, vanuit puur bedrijfseconomisch standpunt, van het aantal Nederlandse titels gezegd. Als er dan gesaneerd wordt en het heeft er veel van weg dat er momenteel inderdaad in ijlt tempo een koude sanering plaats vindt die het aantal literaire vertalingen in enkele jaren tot de helft terugbrengt, hoewel er nog zoveel onuitgegeven manuscripten op de plank liggen dat het effect pas gaandeweg zichtbaar zal zijn – als er dan strenger geselecteerd wordt, valt te vrezen dat juist de titels waarvoor niet direct een grote afzet te verwachten valt, van die uitdunning het eerst de dupe zullen worden. Wat dat aangaat voel ik mij als lezer rechtstreeks benadeeld, zolang ik mijn literaire voorkeur tenminste niet als een afwijking of overbodige luxe beschouw – die voorkeur wens ik trouwens ook niet elitair te noemen, zelfs niet als geuzennaam zoals tegenwoordig

gebeurt, omdat je aan een onmachtspositie niet een met macht geassocieerde term moet verbinden.

Ik vind ook wel dat er te veel wordt vertaald, te veel middelmaat, te veel van hetzelfde soort lectuur dat in Nederland zelf ook al en gros geproduceerd wordt. Anderzijds ben ik geneigd te zeggen dat er eigenlijk nooit genoeg kan zijn, waarbij ik de middelmaat op de koop toe neem. De kunst is alleen hoe lezers in dat brede aanbod iets van hun gading te laten vinden, waarmee we onvermijdelijk belanden bij het chapter van de informatievoorziening, dat wil zeggen van de keuzemogelijkheid in samenhang met onderscheidingsvermogen.

III

De tijd lijkt voorbij dat kranten het nodig of zinvol vonden, regelmatig over nieuwe literaire verschijningen in het buitenland te laten rapporteren. Voor zover het nog gebeurt, is dat in gespecialiseerde bladen; in kranten en weekbladen is die voorlichting afgeschaft of beperkt tot incidentele vermeldingen – wanneer bijvoorbeeld Marguerite Duras voor haar boek *L'Amant* de Prix Goncourt krijgt, wordt deze autobiografie wel overal besproken, ofschoon zij toch al sinds 1958 schrijft en er ooit enkele boeken vertaald zijn die niet zo lang geleden (door Pranger) opnieuw zijn uitgegeven zonder ook maar ergens besproken te zijn. Tenzij men de informatie rechtstreeks uit buitenlandse bladen betreft, krijgt de lezer op geen enkele manier nog inzage in hetgeen er buiten de grenzen aan nieuwe uitgaven verschijnt. Een gevolg hiervan is dat die informatie in feite verstrekt moet worden door de selectie van te vertalen titels. Bovendien verschuift het zwaartepunt naar de besprekingen van die geselecteerde titels, maar aangezien daaruit slechts een beperkt deel besproken wordt, vindt er een dubbele selectie plaats waarmee de gemiddelde lezer het moet doen.

De vraag is dan, hoe vertalingen besproken moeten worden. Of eerst: hoe ze besproken worden. Of zelfs: óf ze besproken worden, want over het algemeen wordt er meer niet dan wel gerecenseerd. Inmiddels is het tijdschrift *Literair Paspoort* bij gebrek aan voldoende belangstelling verdwenen, waarvoor de vaste rubriek in *De Gids* onvoldoende soelaas biedt en de literaire bijlagen al evenmin.

Nu is het bespreken van vertalingen beslist geen sinecure, zeker niet als het om oudere teksten gaat die in de literatuurgeschiedenis al een dikke vacht van interpretaties hebben gekregen. Het is dan al gauw aanmatigend om daaraan een interpretatie van eigen makelij toe te voegen. Indien dergelijke vertalingen al besproken worden, volstaat men vaak met een aangeklede vermelding van het feit dat een boek in vertaling beschikbaar is. Wil een recensent er toch iets meer over zeggen, dan duikt meteen de vraag op in hoeverre je het hele oeuvre van de schrijver en de secundaire literatuur erover moet verwerken – en dat in een krant met z'n x-aantal-aanslagen-beperking. Het gebeurt dus nauwelijks, wat des te schrijnender is daar met de vertaling vaak een omissie moet worden goedgeemaakt, zoals bij voorbeeld het

geval was met Jean Paul. Niettemin heeft *Het leven van Quintus Fixlein* (1981), ofschoon het de eerste integrale vertaling in het Nederlands was van een schrijver die voor de geschiedenis van de moderne roman even belangrijk is als Cervantes, Rabelais, Sterne, Diderot en Flaubert, vrijwel geen enkele aandacht gekregen. Maar zelfs als dergelijke al of niet klassieke werken bekend zouden zijn, zou herlezing naar aanleiding van een vertaling toch een mooie gelegenheid zijn vanuit het heden tot een herwaardering van oudere literatuur te komen; in elke periode kan immers de literatuurgeschiedenis nieuw gerangschikt worden.

Over de Nederlandse Freud-editie die na vele langdurige strubbelingen dan eindelijk goed op gang gekomen is wordt, zelfs nu er al acht delen verschenen zijn, nergens uitgebreid geschreven. Ongetwijfeld zal het ook een kwestie van beschikbare recensenten zijn, zeker als het om meer gespecialiseerde uitgaven gaat, maar recensenten dienen zich zelden zo maar aan, ze moeten gezocht en gemaakt worden en daarvoor is een redactiebeleid nodig – en daar draait het telkens om, veel meer dan om afzonderlijke critici (want laat ik niet de indruk wekken dat er niet her en der soms uitstekende stukken over buitenlandse literatuur geschreven worden, het gaat mij hier om het totaalbeeld).

Ook het bespreken van recent buitenlands werk vergt nogal wat van de recensent. Niet alleen moet hij op het boek zelf ingaan maar meestal dient hij toch ook iets te vertellen over ander werk van de auteur en over diens plaats in de literatuur waarbinnen hij schrijft. Bovendien is er ook nog de vertaling waarover iets gezegd moet worden, wat in het slechtste geval de vorm aanneemt van een ouderwetse toneelrecensie waar tot slot nog even de afzonderlijke acteerprestaties de revue passeren. Wil je als bespreker principieel op de kwaliteit van de vertaling ingaan door haar nauwkeurig met het oorspronkelijk te vergelijken, wat toch al veel tijd vergt, dan heb je in feite ruimte voor een tweede bespreking nodig. Zonder die ruimte – nog afgezien van de vraag of een dergelijke gedetailleerde beoordeling interessant is voor anderen dan de vertaler, de uitgever en collega's – wordt het meestal niet meer dan een gratuite bewering of een opsomming van 'n aantal fouten, wat meestal weinig zegt over de echte kwaliteiten van de vertaling (of het register goed gekozen is, de stijl is recht gedaan enz.). Het is trouwens zo, dat mag ook wel eens gezegd worden, dat het vertalersbestand de afgelopen tien jaar niet alleen in aantal is toegenomen maar ook heel wat professioneler is geworden; de befaamde tandartsvrouw is weer werkeloos geworden, tenzij ze binnenkort opnieuw wordt opgetrommeld om onder de markt te komen werken.

Veel vertalingen worden in kranten niet besproken, soms helemaal nergens. Geregelde informatie over de situatie in diverse buitenlandse literaturen ontbreekt nagenoeg. Maar ook de informatie over tekst en auteur *in* de vertaalde boeken laat vaak zeer te wensen over. Misschien is men bevreesd voor bevoogdend te worden aangezien. Maar eerder vind ik het van desinteresse getuigen wanneer niet op z'n minst een poging wordt gedaan een werk optimaal te begeleiden. August Willemsen heeft met zijn nawoorden bij Pessoa, Rosa en Machado de Assis laten zien hoe het moet. Helaas laat dezelfde uitgeverij met haar Nietzsche-vertalingen tevens zien hoe

het beslist niet moet. Het getuigt op z'n minst van hoogmoed om Nietzsche in het Nederlands uit te brengen zonder enig commentaar of annotatie. Alsof de uitgever daarmee te kennen heeft willen geven dat Nietzsche een literair schrijver is, wiens werk zonder enig hulpmiddel voor iedereen toegankelijk zou zijn.

IV

Dit laatste raakt het voor Nederland kenmerkende verschijnsel dat er tussen wetenschap en literatuur nauwelijks verkeer, laat staan wisselwerking bestaat. Dat bepaalt het niveau van de kritiek en de literaire discussie dat soms op het achterlijke af is, wat alleen gecamoufleerd wordt door de overwaardering van polemieken en disproportionele aandacht voor de persoon van de schrijver. Men mag dan beweren dat het weer goed gaat met de literatuur, het tegendeel is eerder waar: ja, er is inderdaad meer (door de media opgewekte, geconcentreerde en versterkte) belangstelling voor minder schrijvers, het geschrevene komt daarbij veelal op de tweede plaats, maar echte belangstelling voor wat men niet al kent is zeldzaam geworden. Dat bewijzen wekelijks de literatuurbijlagen en dat tonen de meeste literaire tijdschriften (*Raster*, dat juist principieel verbindingen tot stand wil brengen tussen Nederlandse en internationale literatuur uit heden en verleden en tussen wetenschappelijke theorie, essayistiek en kritiek, stuit buiten een veel te kleine kring van echt in literatuur geïnteresseerden op onwil, ongefundeerde en ongecontroleerde vooroordelen en vooral desinteresse).

Het opportunisme in het vertaalbeleid is dan ook alleen te begrijpen tegen de achtergrond van een intellectueel-cultureel klimaat waarin maar weinigen bereid zijn kennis te nemen van en een discussie aan te gaan met opvattingen en werkmethoden die buiten de horizon van het gezond verstand liggen. Dat verklaart waarom er hele literaire en filosofische stromingen zijn waarvan nauwelijks iets – al was het maar in de vorm van vertalingen – in de Nederlandse denkwereld doordringt. Daarin heeft Nederland trouwens een traditie. De Nederlandse intellectueel mag zichzelf dan voor een wereldburger verslijten, in werkelijkheid is er bijna nergens een zo obscurantistisch literair-cultureel klimaat te vinden als hier. De Nietzsche-renaissance bij voorbeeld is aan Nederland voorbijgegaan, afgezien van enkele uitgaven bij kleinere uitgeverijen; maar hoe kan het ook anders wanneer W.F. Hermans als Nietzsche-kenner kan optreden en wanneer Kousbroek de hele recente Franse filosofie zonder zelfs maar een schijn van argumentatie als lyrische onzin kan afdoen. Ja, dan is een geannoteerde uitgave van Nietzsche inderdaad aan niemand besteed.

In zo'n klimaat waar men zelden in onderwerpen geïnteresseerd is maar voornamelijk in gezaghebbende namen, want autoriteitsgelovigheid is een waarlijk Nederlandse deugd, waar men niet in schrijven en lezen geïnteresseerd is maar wel in verhalen over de hoofdpersonen in het literaire wereldje en waar het columnisme het meest spraakmakende en meningsvormende onderdeel van het intellectueel-literaire

leven heeft kunnen worden, is elk verder reikend initiatief gedoemd onopgemerkt te blijven. Ik heb zojuist de Freud-editie genoemd. Al komt ook die rijkelijk laat, het is duidelijk dat een vertaling van Freud van belang is om alsnog in het Nederlands ruimte te scheppen voor een denken dat – zij het meestal in verbasterde vorm – deel is gaan uitmaken van de westerse cultuur. In meerdere wetenschappen heeft men zich in Nederland meestal beholpen met aanhalingstekens; die hebben in elk geval dit voordeel dat ze zichtbaar laten blijven dat het aangehaalde op een essentieel niveau, dat van denken in taal, Fremdkörper was en is, en dat er een inlijving plaatsvindt en niet een zich eigen maken (de geschiedenis van Freud in Nederland illustreert dat overduidelijk). Het is tevens een uiting van een bij voorbaat geresigneerde, aan zelfverachting grenzende onderwerping aan de hegemonie van de grote culturen (op dezelfde manier als er tot voor kort ook met stelligheid beweerd kon worden dat het Nederlands zich ten enenmale niet leent voor opera en zang). Met de Freud-vertaling mag dan een nalatigheid van decennia worden goedgeemaakt, toch is deze onderneming nog maar een fractie van het inhaalwerk dat er over de hele linie van theorie en wetenschap verricht zou moeten worden.

Zo is er, afgezien van de uitstekende introductie van A.M. Mooy, nog niets van het werk van Lacan in het Nederlands vertaald. Daarnaast zouden nog veel meer recente en minder recente namen te noemen zijn – witte plekken die boekdelen spreken. Het ontbreken van een traditie op dit gebied wrekt zich onder meer in het volgende. Auteurs als Klossowski, Bataille, Blanchot, Derrida, Deleuze, Lyotard, Kristeva (om me hier tot Frankrijk te beperken, voor Duitsland zouden bijna alle auteurs van de Frankfurter Schule te noemen zijn) worden sinds kort wel hier en daar op kleine schaal gelezen, maar zijn niet of nauwelijks vertaald (en dan nog bij kleine uitgeverijen). Het gevolg daarvan is dat wanneer men zelf gaat schrijven dit veelal uitloopt op een zwevend taalgebruik dat waarschijnlijk voortkomt uit een ten onrechte voor lyrisch gehouden Franse schrijfstijl; wat er dan geschreven wordt is 'literair' in de ongunstige zin van het woord. Hetzelfde geldt voor de 'verwerking' van de Franse *écriture féminine*.

Wanneer men zich al eens afvraagt of vertalingen uit algemeen toegankelijke taalgebieden wel nodig zijn, geeft het bovenstaande aanleiding tot een volmondig ja. Vertalingen zijn onmisbaar wanneer het erom gaat zich bepaalde denkwijzen eigen te maken waarvoor tot nog toe in het Nederlands niet de geëigende uitdrukkingen ontwikkeld zijn; en daarbij gaat het om meer dan terminologie alleen. Voor de literatuur geldt dat evenzeer.

Ik wees in het begin op de parallellie tussen het verdwijnen van het Frans uit het onderwijs en de snelle vermindering van het aantal vertalingen uit die taal. Daarvoor wordt kennelijk ook geen compensatie gegeven door het literatuuronderwijs. En dat heeft weer te maken met het feit dat leraren in hun opleiding ook veel te weinig moderne literatuur gelezen hebben. Zoals leerlingen op de middelbare school hoofdzakelijk onderricht in een taal krijgen met als aanhangsel een weinig literatuur en dan nog vooral oudere, zo wordt ook in universitaire en meer nog in de lerarenopleidingen literatuur, en dan weer vooral de moderne literatuur,

doorgaans stiefmoederlijk behandeld. En dan heb ik het nog maar niet over het beschamende feit dat iemand die Frans gestudeerd heeft niets weet van de Duitse, Engelse en Nederlandse literatuur. Gebrekkige belangstelling voor internationale literatuur, het nagenoeg ontbreken van essayistiek op dat vlak, incidentele informatie in kranten, opgesplitst literatuuronderwijs – het lijkt één grote gesloten cirkel. Doorbreking daarvan is alleen mogelijk wanneer, zoals al vaker is voorgesteld, literatuuronderwijs van het taalonderwijs wordt losgekoppeld (niet losgemaakt maar zelfstandig ermee verbonden) en *algemeen* literatuuronderwijs wordt, zonder de onvruchtbare scheiding in naar nationaliteit verdeelde literaturen. Daarin zou ook veel meer gebruik gemaakt kunnen worden van vertalingen zoals dat trouwens ook al meermalen voor het onderwijs in de klassieke talen is voorgesteld.

v

Vertalingen van buitenlandse literatuur hebben naar mijn idee alleen zin wanneer er een verband bestaat met de Nederlandse literatuur. Een dergelijk verband zou kunnen ontstaan wanneer ook de Nederlandse literatuur in een internationale context gelezen en beoordeeld wordt, een even eenvoudige als veeleisende voorwaarde. Uiteraard is het een gevolg van de taalbarrière dat de literatuur in Nederland, in tegenstelling tot muziek en beeldende kunsten, zo beperkt nationaal is – of moet ik zeggen: provinciaal? –, en niet alleen de literatuur maar ook de literatuurtheorie, zeker als de opvattingen van Karel van het Reve daarvoor representatief zouden zijn. Niet alleen worden Nederlands proza en poëzie zelden of nooit gemeten aan of zelfs maar vergeleken met internationale literatuur, maar regelmatig kun je zelfs in besprekingen pedante aanmerkingen aantreffen op on-Nederlandse elementen in iemands werk die dan als ‘buitenissige kunstmatigheid’ of als ‘malligheid’ worden bestempeld. In elk geval strekt het niet tot aanbeveling wanneer van een auteur gezegd wordt dat hij aansluit bij stromingen in de internationale literatuur; al gauw wordt dat als synoniem gezien voor nabootsing en gebrek aan originaliteit. In feite wordt in de beoordeling van Nederlands werk de literatuurgeschiedenis genegeerd. Die ontkenning van de internationale literatuur heeft tot gevolg dat een schrijver in Nederland niet door kan gaan op wat er elders gebeurt of gebeurd is. Steeds zal hij van voren af aan moeten beginnen en de criticus die de Nederlandse productie naar internationale maatstaven wil analyseren en beoordelen al net zo. Een uitermate frustrerende en verlamme mentaliteit die verhindert dat lokaal overschatten auteurs en schrijfwijzen in de juiste proporties gewaardeerd worden. Daarentegen konden de Vijftigers, ongeveer de enige literaire beweging in de Nederlandse literatuur waarin impulsen uit andere literaturen, met name dadaïsme en surrealisme, doorwerkten, als een vergissing in de literatuurgeschiedenis behandeld worden, een omweg die maar zo snel mogelijk vergeten moest worden om weer terug te keren naar de oer-Hollandse lijn waarvoor de *Criterium*-poëzie ooit model stond. De verbinding met internationale stromingen

en vroegere literaire periodes is te weinig waargenomen, mede doordat de Vijftigers onvoldoende door theoretici zijn geaccompagneerd; Rodenko is zowat de enige geweest. En een bloemlezing uit de moderne internationale poëzie van Polet uit 1961 heeft kennelijk ook geen zoden aan de dijk kunnen zetten.

Over de hele linie is er bar weinig invloed van de buitenlandse op de Nederlandse literatuur. In de poëzie is die nog het duidelijkst merkbaar. Evenmin bestaat er een wisselwerking tussen vertaalde en Nederlandse literatuur, of het moet zijn dat de keuze van te vertalen titels in hoge mate een bevestiging schijnt te zijn van de hoofdstromen in de Nederlandse literatuur. Realisme is daar nog altijd troef en stilistisch lijkt het merendeel van het Nederlands proza na de wereldoorlog schatplichtig aan Carmiggelt; daaraan beantwoordt een kritiek die maar één maatstaf kent: Doe gewoon...

Onlangs kon een criticus laconiek opmerken dat in Nederland de rol van de Nouveau Roman is uitgespeeld. Die constatering verbaast me een beetje omdat de Nouveau Roman hier geen enkele, grote noch kleine rol heeft gespeeld. Maar omdat de betreffende criticus het in de eerste plaats over Nederlandse literatuur had, hield zijn uitspraak vooral in dat hij eigenlijk de rol van het literaire experiment in Nederland voor uitgespeeld verklaarde. Het experiment blijkt inmiddels vrij algemeen gedateerd te kunnen worden als iets van de jaren zestig en verder abusievelijk geassocieerd met een Franse literaire stroming die in de Nederlandse literatuur nagenoeg geen enkele parallel heeft gehad (op een enkele nabootsing als die van Tophoff en Insingel na misschien). Van de schrijvers die tot de Nouveau Roman gerekend worden is trouwens belachelijk weinig vertaald. Is dat al niet meer dan een schamele afspiegeling van wat voor het moderne proza wellicht de belangrijkste doorbraak in deze eeuw is geweest, van enige theoretische receptie was hier al helemaal geen sprake (behalve door Paul de Wispelaere, maar Vlaamse auteurs hebben altijd al veel meer open gestaan voor ontwikkelingen buiten de grenzen), ook is er bij mijn weten nooit enige beschouwing van of over nouveauromanciers vertaald. Geen wonder dan ook dat men het tot op heden nog steeds doet met kranten-clichés als zou de Nouveau Roman alleen maar dingen beschrijven en al het menselijke hebben uitgebannen.

De enige remedie tegen dit provincialisme is: stelselmatig de Nederlandse literatuur in het kader van de internationale literatuur plaatsen, buitenlandse literatuur vertalen om in de Nederlandse literatuur ruimte te scheppen voor andere onderwerpen, thema's, zienswijzen en schrijfvormen, en daarnaast ook theoretische werken vertalen om de benauwdheid van het literair-intellectuele klimaat wat op te klaren. Niet dat daarmee een ideale republiek der letteren gecreëerd zou zijn, maar er zou wat meer bewegingsvrijheid ontstaan voor schrijvers en lezers die zich aan dwingende normen en conventies willen onttrekken. In elk geval ben ik ervan overtuigd dat een literatuur die niet organisch verbonden is met de internationale literatuur gedoemd is kleingeestig, eenvormig en steriel te blijven. Het zal duidelijk zijn dat daarvoor eerst aan enige voorwaarden voldaan moet zijn: een heroriëntatie in het vertaalbeleid van uitgeverijen, een echt beleid inzake besprekingen van

vertalingen en nieuwe buitenlandse literatuur, en onderwijs in algemene literatuur naast het taalonderricht.

¹ Misschien heeft er nog een heel triviale factor meegespeeld: zolang een nieuwe eenvormig uitgevoerde reeks maar enkele titels telt die in de boekhandel kunnen worden uitgestald ziet de potentiële koper nog afzonderlijke boeken, worden ze eenmaal rug aan rug in het gelid geplaatst dan ziet hij nog alleen een reeks. Dit moet hier het geval geweest zijn, want hoewel de reeks kwalitatief gelijk bleef daalde de afzet na het achtste deeltje op slag.

² Cijfers zijn moeilijk verkrijgbaar. De Stichting Speurwerk betreffende het Boek verstrekt wel overzichten van aantallen vertalingen per jaar maar deze zijn niet gespecificeerd. Naar schatting werden er in 1968 636 nieuwe vertalingen uitgegeven, in 1973 453, in 1977 waren dat er weer 628 en in 1982 838 – dat zal voorlopig wel een hoogtepunt blijven, volgens voorlopige berekeningen zou het aantal nieuwe vertalingen in korte tijd wel eens gehalveerd kunnen worden.

³ Behalve cijfermateriaal van de Stichting Speurwerk is er in 1984 een doctoraalscriptie aan het Instituut voor Vertaalwetenschap verschenen van Karin van Dorsselaer en Monique Geux, waarin ‘het belang van het Fonds voor de Letteren voor de vertaalde literatuur en literaire vertalers’ wordt nagegaan en waarin ook de plaats van de vertaalde literatuur op de Nederlandse boekenmarkt ter sprake komt.

⁴ Wie het over vertalen in Nederland heeft kan niet om De Arbeiderspers heen die naast Meulenhoff en Bert Bakker de afgelopen tien jaar de meeste vertalingen uitgegeven heeft. Om misverstanden te vermijden moet ik er uitdrukkelijk bij zeggen dat in het fonds van De Arbeiderspers ook heel waardevolle titels te vinden zijn.

Dit artikel werd geschreven in het najaar van 1984. Inmiddels blijken de veelbelovende plannen van Manteau al weer vervlogen te zijn. Ook wordt het droeve lot beschreven dat het werk van Claude Simon beschoren is geweest; nadat hem in 1985 de Nobelprijs werd verleend, gaf Meulenhoff een herdruk van *Palace* uit en kondigde vertalingen aan van de romans *Les Géorgiques* en *La Route des Flandres*. Ook het werk van Marguerite Duras mocht zich dank zij een prijs in een hernieuwde aandacht van Nederlandse uitgevers verheugen. De Arbeiderspers publiceerde haar succesboek *De minnaar* en Van Gennep *De pijn. Moderato cantabile*, in 1961 vertaald, in 1980 door Pranger in de Dundrukserie heruitgegeven en na enkele jaren verramsjt, is inmiddels door De Arbeiderspers opnieuw op de markt gebracht, naar men mag hopen de start van een reeks vertalingen van ander werk van Duras.